

Magyarország a török uralom alatt (1541 – 1686)

Török hódítások: A XVI. század elején az Oszmán Birodalom felszámolta Magyarország déli, bánságokból kialakított védelmi vonalát. **1521-ben elesett Nándorfehérvár**, megszállták a Szerémséget, s ezzel gyakorlatilag védtelenné váltak az ország belső vidékei. A **mohácsi csata** (1526) után az oszmán-török politika egy ideig még csatlósként, nem pedig megszállandó területként kezelte a polgárháborútól megosztott Magyarországot, majd **1541-ben I. Szulejmán elérkezettnek látta az időt a nyílt hódításra, és Buda elfoglalásával gyakorlatilag a birodalom részévé tette az ország középső részét. Az ország három részre szakadt (Török Hódoltság, Királyi Magyarország Habsburg fennhatóság alatt és az Erdélyi fejedelemség, ami a török adófizető, önálló külpolitikával nem rendelkező vazallus állama lett).** A törökök kialakították a **budai vilajetet** (helytartóságot), s a következő években (1543-44) néhány kulcsfontosságú vár (Esztergom, Székesfehérvár, Visegrád, Nógrád) birtokbavételével megszilárdították hatalmukat. 1552-ben megszerezték Veszprémet, Szolnokot és Temesvárt; létrejött a **temesvári vilajet**. 1566-ban elfoglalták Szigetvárt és Gyulát. A **tizenöt éves háborúban** (1593-1606) bebizonyosodott, hogy az oszmán hatalom már nem képes nagyobb előretörésre. Megszerezték és vilajetté szervezték ugyan Egert (1596) és Kanizsát (1600), de a hódoltság történetében először a törökök területet is veszítettek. 1658-ban az Erdélyi Fejedelemség rovására terjesztették ki a hódoltságot (Lugos, Karánsebes). Az 1660-64-es háború újabb török előretörést hozott (Nagyvárad 1660, Érsekújvár 1663; mindkettő vilajet székhelye lett), de ekkorra már az európai hadászat előnybe került. **Magyarország felszabadítása a török uralom alól:** 1683-ban az Oszmán Birodalom - túlértékelve saját erejét - ismét támadó hadjáratot indított, ám ez a bécsi vereséghez, majd Magyarország keresztény felszabadításához vezetett. **A karlócai béke (1699)** lehetővé tette, hogy a törökök egy ideig még megtartsák a Temesvidéket, de az ország többi részéről kiűzték a törököket, így véget ért a **145 éves török uralom Magyarországon**.

A hódoltságban kb. 17-20 000 török katona állomásozott. A civilek száma csekély volt, bár némely kulcsfontosságú városban (Buda, Esztergom, Temesvár, Eger) a muszlim vallású, ill. délszláv betelepülők alkották a lakosság többségét.

A török közigazgatás legnagyobb egysége, a vilajet a vármegyei szintnek megfelelő szandzsákokból állt. A katonai és a polgári közigazgatás nem vált szét egymástól. Az egész hódoltsági terület élén a budai pasa állt; ez a XVII. században gyakran már a vezíri méltósággal is együtt járt. A budai pasa a szultán teljhatalmú megbízottja volt a Béccsel fenntartott diplomáciai viszonyban, önálló katonai vállalkozásokat indíthatott, pénzügyileg azonban teljesen alárendelték a központi kormánynak. Mozgásterét tovább csökkentette, hogy beosztottjait (szandzsákbég, kádi, defterdár) a Porta nevezte ki. A 145 hódoltsági év alatt 99 budai pasa volt; csupán Szokoli Musztafa tevékenysége bizonyult maradandónak, ő 12 évig állt Buda élén, és építkezéseket is folytatott (pl. Rudas fürdő).

A török közigazgatásban kulcsszerepet töltöttek be a kádik, akik nemcsak a muszlimok bíráiként, hanem az adókiivetés- és beszédés, valamint a hadmozgósítás megszervezőiként, iparos testületek, piacok, építkezések felügyelőiként is működtek. Az alsó szinteken megmaradtak a magyar közigazgatás intézményei.

Az ázsiai termelési módot tükröző oszmán felfogásnak megfelelően a legjövedelmezőbb és a legkevésbé veszélyeztetett területeket szultáni birtokká nyilvánították, a többit használatra kiosztották a főtiszteknek és a szpáhiknak, ill. a várőrségek ellátását szolgáló gazdaságokat szerveztek rajtuk.

A török adóösszeírások kezdetben némi könnyebbséget is jelentettek a magyar adóztatással szemben. Az adózás egysége a háne (ház és telek) volt. Az állami adó, a haradzs összege 1 forint volt, ezt a földesúrnak fizetendő hasonló mértékű kapuadó egészítette ki. A termés egy tizedét (az egyházi tized utódját) az állam, a másikat a földesúr hajtotta be. A (rendkívüli) hadiadót a XVII. században már békeidőben is beszedték. A lakosság munkaerejét a hadiszállításokban és az erődítési munkákban is igénybe vették. Az adók a XVI. század végétől a XVII század végéig reálértéken a háromszorosukra nőttek. A terheket tetézte a kötelezővé tett megvesztegetés gyakorlata.

Ezenközben a magyar végvárok parancsnokai a török területen is beszédtek az (egyházi és állami) adókat, az 1560-as évektől pedig a földesurak is behajtották járandóságait. Az adózóknak csak az jelentett könnyebbséget, hogy terheiket egy összegben válthatták meg. A kettős adóztatás rendszerét a törökök a békeszerződésekben is elismerték. A magyar földesurak ragaszkodtak bírói hatalmukhoz, és a hódoltság belső területein gyakorolták is. Ezt megkönnyítette, hogy a XVII. századra a törökök a bíraskodás és az ítéletvégrehajtás jogát pénzért egyébként is átengedték a magyar közösségeknek.

A mai történettudomány már nem tekinti a hódoltságot a pusztulás 150 éven át megszakítatlanul tartó időszakának, bár az országot kettészelő „frontvonal” állandósította a háborús állapotokat. Nagyméretű népességpusztulásra főként a tizenöt éves háború, valamint a visszafoglaló háború alatt került sor. A békeidőszakokban az ország a fejlődés jeleit mutatta, bár a harcok teljesen soha nem szüneteltek. A korszak végén Magyarország lakossága kb. 4 millió fő volt, ez kismértékben meghaladta az 1526 előtti. A háborúk következtében elnéptelenedett országrészeket (Dél-Dunántúl, Alföld) a környező országokból érkező jobbágyok népesítették be, és így visszafordíthatatlanul megváltozott az ország nemzetiségi szerkezete: a középkor végi 80%-kal szemben a XVII. század végén a magyarság már nem tette ki az összlakosság felét.

Oszmán-török építészet Magyarországon

A polgári építészet a berendezkedő törökség mindennapi igényeit volt hivatott szolgálni. A török hódítás nyomán az elfoglalt magyar települések képe fokozatos változáson ment keresztül. Nagyobb városainkban néhány éven belül megjelentek a török építészet jellegzetes alkotásai: a dzsámik, mecsetek, medreszék, türbék és az elmaradhatatlan fürdők. A hódítók gyakran felhasználták, saját céljaiknak megfelelően átalakították a középkori magyar építészet alkotásait, elsősorban a középületeket.

Dzsámik: Oszmán-török eredetű épületeink legjelentősebb csoportját a dzsámik, illetve mecsetek alkotják. Ezen épületek jelentős részét részben vagy teljes egészében keresztény templomokból alakították ki. A belső berendezést, oltárképeket, szobrokat eltávolították, a falfestményeket, freskókat bemeszelték. Ahol lehetőség volt rá az iszlám vallás előírásainak megfelelően a hívők Mekka felé fordulva imádkoznak, ennek megfelelően a Magyarországon épült dzsámikat DK-i irányba tájolták. Legszebb példája a pécsi Gázi Kászim pasa- dzsámi. A ma is álló, ismert épületek közül e csoportba tartozik az ugyancsak pécsi Jakováli Haszán, a siklósi Malkocs bej és a szigetvári Ali pasa dzsámi is. **Türbék** (sírkápolna) is szép számban épültek a hódolt magyar területen, mára azonban csak kettő maradt fenn közülük.

Fürdők

A török fürdőket két nagy csoportba sorolhatjuk. A természetes forrásokra épült termálfürdők és a gőzfürdők. A forrásainkban említett számos pécsi török fürdő közül a Memi pasa alapítványának részeként épült fürdőt tarták fel az utóbbi évek régészeti kutatásai.

A hódoltsági területek jellemzői (Magyarországon)

A török hódoltsági terület kezdetben a Duna két oldalán lévő keskeny terület volt, amely később folyamatosan bővült. Ebben az időszakban élte az Oszmán Birodalom fénykorát.

Közigazgatás

A meghódított területeket vilajetekre, azaz katonai célú közigazgatási egységekre osztották. Ezek közül a legelső a Budai vilajet volt, és ez maradt a legfőbb megye. Itt volt a hódoltsági terület központja, melynek élén a budai pasa állt. Később még öt másik vilajetet is szerveztek. A vilajeteket (megyéket) szandzsákokra osztották, azokat pedig nahijékre. A megyék élén a beglerbég, vagy más néven a pasa állt; a szandzsákokat a bégek vezették, a nahijék élén pedig az aga állt. Ezeknek a területeknek jelentős katonaságot és hivatalnoki gárdát kellett ellátnia. Az egyes egységek vezetői a főhivatalnokokból álló tanácsadó testület (díván) ilyen főhivatalnok volt például a defterdár (adószedő), a kádi (bíró) és a mufti (törvénytudós, egyházjogász).

Földbirtokviszonyok

A török birodalomban a meghódított területeken, minden föld és a rajta élők (ráják) a szultán tulajdonának számítottak. Ezeket a birtokokat két részbe lehet sorolni. Volt a szultán magánkezelésű birtoka, ez a (k)hász-birtok. Illetve voltak az adomány- és szolgálati birtokok. Ezekből kaptak a hivatalnokok és a hűbéres lovas katonák. A birtokokat csak használatra kapták, és azok nem voltak örökíthetőek. A birtokokat a szultán meghatározatlan időre adta ki, ezért ott rablógazdálkodást folytattak. **Rablógazdálkodásnak** nevezzük azt a termelési módot, amikor egy földbirtokból a birtokos a lehető legkevesebb idő alatt a legtöbbet akarja kisajtolni. Ez a termelési mód az ott szolgáló jobbágyokat sem kímélte. Jóval kellemesebb volt a helyzet a (k)hász-birtokokon, ahol a termelők nagyobb szabadságot kaptak.

Az adórendszer

A törökök a zökkenőmentes átállás érdekében figyelembe vették a korábbi magyar adózási szokásokat, és azon nem sokat változtattak. Az adókat alapvetően két kategóriába sorolhatók. Volt az állami adó, melynek legnagyobb eleme a harádzs, melyet a nem muzulmán lakosoknak, vagyis a rájáknak kellett fizetniük. Az állami adó másik eleme, a robot volt. A törökök létrehoztak egy másik adót is, a földesúri adót. Ezt a települések adóköteles lakosai pénzben és terményben fizették a földesuraknak. A megvesztegetés a török hivatali rendszer egyik jellemző vonása volt, ami alól még a szultán sem volt kivétel, ezért a kötelezően elvárt ajándék is már-már adónak számított. A XVII. század második felében egyre több rendkívüli adót is kivetettek a törökök.

Életkörülmények

A hódoltság ideje alatt az ország nagy része pusztulásnak indult. Az ország legnagyobb részén azonban nyomorúságos volt az élet. Különösen igaz volt ez a határ menti területekre, ahonnan, az állandó harcok miatt a lakosság nagy része elmenekült. Az elnéptelenedett pusztákra lassan beszivárogtak a környező államokban élő népek (rácok, vlach pásztorok, szlovákok, románok, stb.) A helyben maradt parasztnak hatalmas terheket akasztottak, ugyanis a nemesek még mindig sajátjuknak érezték az elvesztett földjeiket, és ezért adót szedtek. A parasztnak ezen kívül az államnak, és nem ritkán az egyháznak is kellett adóznia. Az elköltözött parasztnak vagy a városokban éltek tovább, vagy az általuk létrehozott **parasztvármegyékben**. A lakosság itt önvédelemre rendezkedett be. Ezek a parasztvármegyék a megszűnt nemesi vármegyék helyén jöttek létre a XVI-XVII. Században. Ezeket parasztkapitányok és paraszthadnagyok vezették, ők erősítették meg a közbiztonságot, de nem volt bíraskodási joguk. Igazságszolgáltatást a helyi szinten a választott bírók végezték. Ezek felett állt a kádi, a hódoltságban összesen 2 ilyen volt. Az ajándék neve baksis volt.